

temes-1)

ROSA MARIA GIL TORT. Doctoranda d'història a la Universitat de Girona

LA MISSIÓ DELS ARQUITECTES MUNICIPALS EN LA FUNCIO PÚBLICA CONTEMPORÀNIA

La història dels arquitectes al servei de l'administració local entre el final del segle XIX i la Guerra Civil va estar marcada per factors intrínsecs a la professió i pels condicionants del medi en què aquests professionals desenvolupen la seva feina, és a dir, l'arquitectura i l'urbanisme. En aquest context es forjaren unes generacions d'arquitectes municipals que aconseguiren un salt qualitatiu important en la definició de la seva tasca professional. Per primera vegada els arquitectes es van veure abocats a definir la seva missió pública, en un context canviant i amb les transformacions i necessitats socials lligades al procés d'urbanització de la societat que es donà amb l'arribada del segle XX. Aquestes transformacions coincidiren amb una etapa de debat intern de la professió que portà nous perfils professionals lligats a la sociologia de la professió i als requeriments del context. En l'evolució i assumpció d'aquestes noves competències professionals trobem totes les prioritats i mancances de l'escenari per on transitar.

Juntament amb aquesta necessitat de definició de competències, existeixen factors col·laterals que remetien a antigues lluites entre professions amb un mateix camp d'acció, que afloraven en aquell moment i obliguen tots els professionals a posicionar-se. Ens referim a les pugnes entre mestres de cases, aparelladors, arquitectes i enginyers com a diferents col·lectius implicats en el fet constructiu en l'escenari de la ciutat. De la lluita sorgí, sens dubte, un enfortiment de les identitats i una necessitat d'acotar competències i responsabilitats en el camí de modernització social i de l'administració.

Com a factor col·lateral, Francisco Villacorta¹ fa notar que, precisament en els anys de canvi de segle, es produeixen dos fets determinants per al futur dels professionals. Per una banda, la creixent diversificació de les demandes d'especialització

que els diferents professionals malden per assignar-se. Per l'altra, l'augment, real o presunt, del nombre de professionals derivat de l'extensió dels ensenyaments superiors, que feia disminuir els ingressos particulars. Un factor que cal tenir en compte és la creació de les escoles d'arquitectura en ciutats com Barcelona (el 1875), que trenquen amb l'exclusivitat

d'expedició de títols que fins aleshores tenia l'Acadèmia, fundada a Madrid el 1757 amb el nom de Real Academia de Bellas Artes de San Fernando i amb delegacions a València, Valladolid i Barcelona mateix, tot i que els exàmens únicament es realitzaven a Madrid. S'hi formaven els arquitectes anomenats acadèmics, cridats a exercir com a arquitectes provincials, en ajuntaments d'algunes capitals de província i com a arquitectes diocesans. El 1845 Madrid també fundarà la seva pròpia escola d'arquitectura, en el que es llegeix com un canvi de model en la formació dels arquitectes que protagonitzaran la transformació urbana del canvi de segle. Però tal com recull l'historiador Ramon Alberch,² fins al segle XVIII la figura central de la construcció és el mestre de cases i aquest continua protagonitzant la construcció dels edificis privats durant bona part del segle XIX, fins que es produeix el canvi de definició de professionals i competències.

Durant el segle XIX, amb la desaparició dels gremis, queda també ordenat l'exercici lliure de la professió sense necessitat d'adscriure's a cap corporació ni col·legi particular. Per exercir, només calia presentar el títol corresponent a les autoritats locals, que elaboraven els registres de títols, una que avui

es revela imprescindible per a l'estudi de les professions al llarg del segle XIX. Aquest és l'origen de la figura del professional liberal com a forma d'exercici en el marc de la societat burgesa de l'estat liberal. Aquests professionals, però, aviat veieren la necessitat de definir el seu estatus a través de les

Portada del primer número de la *Revista del Cuerpo de Arquitectos Municipales de España*. Associació fundada per Ricard Giralte Casadesús, que esdevingué la veritable acadèmia dels arquitectes municipals del segle XX. AHCOAC. Dem. Girona. Fons: Ricard Giralte Casadesús.

agrupacions en un procés de creació de col·legis professionals que s'esdevingué al llarg de la segona meitat del segle XIX i s'allargà fins gairebé la Guerra Civil. En el cas dels arquitectes, no obtingueren un col·legi propi fins al 27 de desembre de 1929. La progressiva creació dels col·legis professionals representà un nou intent d'enquadrament professional amb molts punts de contacte amb els antics gremis, si exceptuem el caràcter religiós de les antigues corporacions. Paral·lelament, l'evolució de l'estat liberal cap a la seva consoli-

dadació estructurarà la funció pública tal com la coneixem. Naixia la burocràcia, un cos d'especialistes amb una certa autonomia de les funcions administratives en mans de funcionaris, que configuraren un saber especialitzat al qual s'accedeix mitjançant una oposició, on l'aspirant que supera unes proves entra a formar part d'aquests cossos d'especialistes, els anomenats *cuerpos*, que s'anaren creant per llei al llarg del segle XIX. És el cas dels enginyers d'obres públiques, per citar un exemple d'èxit creat ja el 1803, i de la voluntat dels arquitectes municipals d'aconseguir-ho amb la fundació, el 1928, del Cuerpo de Arquitectos Municipales de España.

Aquest augment de titulats en les successives promocions sorgides de les escoles, la burocratització d'un l'Estat que aspirava a la modernització a través de la creació de quadres de funcionaris, i les necessitats i problemes d'una societat cada cop més urbana, seran determinants en el sorgiment dels nous arquitectes municipals, cridats a esdevenir un cos tècnic capaç de liderar processos de modernització i millora des del seu àmbit de treball.

La figura de l'arquitecte municipal

Les grans ciutats havien començat a definir el càrrec d'arquitecte municipal, si més no de forma regular, des de 1860, tal com recull Horacio Capel.³ L'aparició d'aquest càrrec en l'organigrama municipal va representar un avenç en la construcció i la planificació de les obres, especialment quant a equipaments, habitatges i ordenació de carrers, ja que fins aleshores les operacions urbanístiques importants ja havien comptat sovint amb el concurs dels enginyers militars destacats a les

places i també dels enginyers civils com a cos tècnic de l'Estat. La resta d'obres havia restat sovint en mans dels mestres de cases, veritables artífexs de les ciutats del segle XIX, i responsables de la fesomia de la major part dels teixits urbans de l'època.

Aquestes places d'arquitecte municipal, però, no sempre es cobrien, en part per la baixa remuneració, que no les feia atractives pels escassos arquitectes titulats, sovint membres de

famílies burgeses benestants, que ja aconseguien encàrrecs de la burgesia. L'altra raó, com anys més tard havien de posar de manifest els membres del Cuerpo de Arquitectos Municipales de España (CAME), era, ben segur, la precarietat del càrrec i la manca d'estatus amb relació a altres professionals al servei de l'Administració. En moltes poblacions, exercia d'arquitecte municipal algun arquitecte vinculat a la vila, bé per origen familiar o bé per estímul. Tot plegat en una relació en certa manera informal, i sustentada pels contactes personals i per l'estatus d'alliberat de què gaudien els arquitectes dels primers anys del segle XX.

Un nou perfil d'arquitectes o a un nou model urbà

Des de finals del segle XIX, però, les ciutats havien sofert grans transformacions i es plantejava un debat urbanístic que contemplés aspectes com els efectes de la industrialització, l'higienisme, els espais verds, l'organització de la ciutat, els barris insalubres i el comportament dels nous eixam-

bles, entre altres. Tota aquesta problemàtica va conduir a una intervenció creixent de l'Estat. Els nous problemes evidencien la necessitat de limitar l'activitat individual i regular l'activitat econòmica en relació al sòl i a l'edificació. Aquest protagonisme de l'administració pública en matèria d'urbanisme es vehiculava a través de les ordenances municipals. A partir de la dècada de 1920, els municipis espanyols legislaren també en qüestions de localització industrial, construcció de jardins i parcs, regulació de l'ús d'espais públics i lluita contra incendis, les quals s'afegiren a les funcions que tradicionalment ja administraven i que requerien el concurs de professionals com els arquitectes municipals.

Els articles a la premsa esdevingueren una eina de primera mà en la tasca cívica dels nous arquitectes municipals. *Fulla Artística de l'Alt Empordà* editada a Figueres i dedicada a les biblioteques populars. Juliol de 1918.

temes-1)

Assistim així a un desvetllament de noves competències que requerien, a més d'un grau superior d'especialització, un augment de dedicació i implicació tècnica en la feina de la ciutat. Aquesta redefinició de continguts i l'exigència de més contingents transformaran el vell esquema de professional liberal que treballa puntualment per als municipis, construint equipaments privats i públics com escoles i mercats, per exemple. Era el cas de Lluís Muncunill a Terrassa, Josep Azemar a Figueres, Juli Batllell a Sabadell, Jeroni Martorell a Calella o el mateix Josep Puig i Cadafalch a Mataró.

Paral·lelament, els arquitectes de les primeres dècades del segle XX van viure en primera persona el naixement de la disciplina urbanística. Els seus primers anys d'exercici professional coincidiren amb el desenvolupament de l'urbanisme modern a Europa. El 1910 va tenir lloc el Congrés d'Urbanisme de Londres, que acollí les principals figures de l'urbanisme del moment. El nou urbanisme representà la superació del model de malles d'eixample i reforma, amb alineacions de carrers, tan presents durant el segle XIX, en benefici de la concepció global del territori de la ciutat i els seus edificis, més enllà dels traçats geomètrics, aprofundint en l'anàlisi de les funcions i activitats urbanes. Aquestes consideracions els portaren a formular polítiques municipals d'usos del sòl, habitatges o equipaments, i també a considerar el paper dels nuclis històrics.

Aquests nous arquitectes municipals protagonitzaren a les ciutats on van exercir el canvi de perfil envers l'arquitecte gestor, desenvolupant una tasca ingent que, més enllà dels projectes estrictes, els portà a endegar polítiques de finançament municipal, serveis d'higiene i estadística, promoció d'habitatge públic... Estarien en aquest grup homes com Ricard Giralt Casadesús, a les ciutats de Figueres i Girona, Josep Renom i Melcior Vinyals a Terrassa, Josep M. Miró Guibernau a Vilanova i la Geltrú, i Salvador Sellés a Barcelona, entre altres. Dels respectius despatxos municipals surten els equipaments i jardins que les noves ciutats necessiten, al mateix temps que renoven els criteris d'intervenció en els nuclis històrics, en plena sintonia amb els debats coetanis que s'estan produint a

Europa. No és gens casual que aquests mateixos arquitectes, a finals dels anys vint, protagonitzessin les reivindicacions professionals entorn de la figura de l'arquitecte municipal que conduïrien a la fundació, a finals de 1928, del Cuerpo de Arquitectos Municipales de España, veritable acadèmia en la formació d'aquest nou perfil professional.

Finalment voldríem apuntar el caràcter relativament efímer d'aquest perfil tècnic que, tal com apunta Josep Casamartina,⁴ començà a canviar a partir de la dècada de 1970, quan una nova onada d'especialització obligà aquests tècnics a un repar-

Ricard Giralt Casadesús als anys 1930 en el moment que va cofundar el Cuerpo de Arquitectos Municipales de España. AHCOAC. Dem. Girona. Fons: Ricard Giralt Casadesús.

timent de les tasques que, si més no en municipis mitjans o grans, acabarà amb la figura de l'arquitecte protagonista de la gestió municipal pel que fa a territori i equipaments, que tants beneficis reportà a les poblacions al llarg dels anys centrals del segle XX. ■

1. Francisco VILLACORTA BAÑOS, *Profesionales y burócratas. Estado y poder corporativo en la España del siglo xx. 1890-1923*, Madrid: S. XXI, 1989.

2. Ramon ALBERCH; Narcís-Jordi ARAGÓ; Francesc Xavier BOSCH, *Quan la pedra madura*, Girona: Col·legi d'Aparelladors i Arquitectes Tècnics, 1991.

3. Horacio CAPEL, *La morfología de las ciudades. II Aedes face-re: técnica, cultura i clase social en la construcción de los edificios*, Barcelona: Ed. del Serval, 2005.

4. Josep CASAMARTINA, *Josep Renom, arquitecte*, Sabadell: Fundació Bosch Cardellach. 2000.